

'Roest-gordel' zwaarst getroffen bij sanering staatsindustrieën

China dankt miljoenen arbeiders af

Fluitjes snerpen door de enorme productiehal van China's oudste ijzer- en staalfabriek in Anshan. Boven in de hal glijdt een ijzeren bak met een brandende lading op de mond van de oven toe. Arbeiders die ter bescherming slechts een rode veiligheidshelm dragen, kijken op een afstandje toe als de oranjegele massa met veel geweld verdwijnt. Een vonkenregen daalt neer. De hitte en een donkergrijze stofwolk benemen de bezoekers de adem. Even later geven fluitjes aan dat het weer veilig is onder de rail door te lopen waaraan de containers met korte tussenpozen naar de ijzersmelter worden gevoerd.

De lucht in de fabriekshal zit vol twinkkelende kleine sterretjes. Duizenden fijne metaaldeeltjes die langzaam naar beneden dwarrelen. Het moet nogal ongezond zijn om in de Angang-fabriek te werken. De arbeiders zonder beschermende kap voor hun mond blijken niet wakker te liggen van dit soort negentiende-eeuwse arbeidsomstandigheden. 'Zolang ze me maar niet ontslaan, want wat moet ik dan?', zegt een van de mannen tussen de bedrijven door terwijl hij zijn natbezweet gezicht afveegt met een vuile witte doek. Hij weet ook dat tot 2000 nog twintigduizend werknemers zullen moeten afvloeien uit de ijzer- en staalproductie van Angang waar nu nog zeventigduizend mensen werken. Waarom zou hij niet een van de slachtoffers zijn?

China is eindelijk daadwerkelijk begonnen met de sanering van de verouderde staatsindustrieën die elk jaar miljarden aan overheids subsidies opslurpen om de verliezen te dekken. De Chinese leiders hebben afgelopen september tijdens het vijftiende partijcongres het licht op groen gezet voor een frontale aanval op dit laatste bolwerk van de socialistische planeconomie. Dat betekent vooral massale ontslagen. Alleen al dit jaar zullen meer dan dertien miljoen mensen in de staatssector hun baan verliezen. De industriële mastodonten die na de communistische machtsovername in 1949 - vaak met Russische hulp - zijn opgezet, dreigen China's economische vooruitgang te blokkeren als niet stevig het mes wordt gezet in de inefficiënte productie.

Het zwaarst getroffen in dit saneringsproces is de zogenaamde 'roest-gordel', het gebied dat de Chinezen kortweg 'de noordoost' noemen en waar het zwaartepunt van China's zware industrie ligt. De drie provincies van het voormalige Mantsjoerije waar aan het begin van deze eeuw de Japanners en de Russen de industriële revolutie in gang hebben gezet, zijn immers tijdens het bewind van Mao Zedong (1949-1976) gebombardeerd tot de industriële basis van de Volksrepubliek. Een derde van China's machines werd er geproduceerd en het leverde de helft van het hout, de steenkool en de olie. Hier ook was de defensie-industrie gevestigd om het leger van tanks, wapens en vliegtuigen te voorzien. Het noordoosten kon in die tijd uitgroeien tot het rijkste deel van de Volksrepubliek.

Grootste slachtoffers

'Eigenlijk zijn wij de grootste slachtoffers van de planeconomie. De economie in deze regio is irrationeel van opzet. Driekwart was heel eenzijdig gebaseerd op de zware industrie. Daar komt nog bij dat de machinerieën en andere productiemiddelen nooit vernieuwd zijn en aan moderne ontwikkelingen aangepast. Technologisch zijn we verschrikkelijk achterop geraakt waardoor we niet kunnen concurreren met de rest van de wereld of zelfs maar met de rest van China. De kustprovincies in Zuid-China die als eerste in de jaren tachtig zijn opengesteld voor buitenlandse investeringen hebben in het economisch hervormingsproces voordeel kunnen behalen en een grote voorsprong kunnen opbouwen. Nu ligt China's rijkdom in het zuiden', zegt gouverneur Wen Shizhen afgunstig.

Hij bestuurt Liaoning, de zuidelijkste provincie van ex-Mantsjoerije, waar 41 miljoen mensen wonen op een oppervlakte die vijf keer zo groot is als België. Anshan is er met bijna 3,5 miljoen inwoners

een van de acht grote steden. Gouverneur Wen zit in een weinig benijdenswaardige positie. Van de 31 provincies in China heeft zijn provincie de meeste grote en middelgrote staatsbedrijven binnen haar grenzen. Meer dan veertig procent van deze ruim negenhonderd ondernemingen draait met verlies. Het doel is - in opdracht van de hoogste leiders in Peking - het aantal verlieslijdende bedrijven in 2000 terug te brengen tot twintig procent en hun totaal verlies dat nu bijna 27,5 miljard frank (anderhalf miljard gulden) bedraagt, te beperken tot minder dan 4,5 miljard frank (250 miljoen gulden).

Om dit te bereiken zullen in Liaoning in de komende twee jaar nog eens 800.000 banen moeten verdwijnen. Dit aantal komt bovenop de 800.000 ontslagen die in de afgelopen drie jaar al zijn gevallen. Het overgrote deel van deze groep is werkloos, heeft nog geen passend werk of neemt deel aan herscholingsprojecten in de hoop daarna aan de slag te kunnen. 'Het is de prijs die we moeten betalen voor de hervorming van de staatsbedrijven. Het is een afslankingsoperatie die veel pijn doet, maar noodzakelijk is', verzucht Wen die bekent er af en toe slapeloze nachten van te hebben. Met 1,1 miljoen is het aantal werklozen in Liaoning inmiddels officieel boven de tien procent geraakt, terwijl voor de rest van China officieel de onwaarschijnlijk lage grens van ongeveer vier procent werkloosheid wordt aangehouden. In werkelijkheid zal in de roest-gordel het aantal arbeiders dat niet of niet volledig is ingeschakeld in het arbeidsproces eerder tegen de vijftig procent liggen.

De dreigende massale werkloosheid gecombineerd met het ontbreken van een sociaal vangnet aan uitkeringen, is er de oorzaak van geweest dat de Chinese leiders bij de economische hervormingen de sanering van de staatsbedrijven alsmaar voor zich uit hebben geschoven. Zij vrezen een niet te beteugelen sociale onrust onder de 110 miljoen arbeiders die in de staatssector werken en in de steden wonen. Deze arbeiders zijn in het oude systeem immers verwend geraakt op een baan voor het leven met verzorging van de wieg tot het graf door de fabriek. Gratis gezondheidszorg, gratis onderwijs voor de kinderen en bijna voor niets wonen, behoorden allemaal automatisch tot de levenslange arbeidsvoorwaarden.

Partijleider Jiang Zemin heeft deze gouden tijden van de 'ijzeren rijstkom' in september voorgoed naar het verleden verwezen. 'Ontslag en het moeten veranderen van baan zullen tijdelijk voor een deel van de arbeiders moeilijke tijden brengen, maar zijn bevorderlijk voor de economische ontwikkeling en goed voor de belangen van de arbeidende klasse op de lange termijn. Arbeiders moeten hun ideeën over werk veranderen en hun eigen kwaliteiten verbeteren zodat ze kunnen voldoen aan de nieuwe eisen van hervormingen en verdere ontwikkeling', sprak Jiang klare taal die voor velen moeilijk te pruimen zal zijn. Het partijcongres besloot dat de staatssector door faillissementen, fusies en de uitgifte van aandelen in het jaar 2000 winstgevend moet zijn.

Binnen de Angang-groep in Anshan - waar in totaal 180.000 mensen werken - is de herstructurering en modernisering volgens president-directeur Liu Jie al enige jaren aan de gang. In de ijzer- en staalfabriek is geïnvesteerd in nieuwe apparatuur. Bovendien zijn zeventien zelfstandige ondernemingen onder de groep-paraplu opgezet die actief zijn in zeer verschillende sectoren. Zo is er een melkfabriek en een bloemenkwekerij en ook een bedrijf dat plastic slippers produceert. Het blijft tijdens een gesprek met Liu onduidelijk of de bedrijven winstgevend zijn en daadwerkelijk tegen 2000 de twintigduizend overtollige staalarbeiders kunnen opnemen zoals Angang's hoogste baas beweert.

Ontslagen werknemers

Om de ontslagen werknemers uit de staatsindustrieën op te vangen, is in Anshan - zoals in enkele andere oude Chinese industriesteden - als experiment een dienstencentrum opgezet. Werklozen kunnen zich daar als werkzoekende laten registreren, een vacaturebank raadplegen en omscholingscursussen volgen. 'Er komen hier elke dag wel een paar duizend mensen informatie vragen', zegt mevrouw Wang Lin. Er zijn volgens de directrice van het centrum veel vacatures. Het grote probleem is echter dat voor de meeste banen jonge mensen worden gevraagd, terwijl de meerderheid van de werklozen boven de veertig is. 'Zeker voor vrouwen die ouder zijn dan veertig jaar is het heel moeilijk een andere baan te vinden. De gemeente probeert deze groep nu in te schakelen bij maatschappelijke activiteiten, zoals het verzorgen van lunches voor scholieren'.

Bij het dienstencentrum buiten staat een handjevol mensen lusteloos een etalage met vacaturemeldingen te bestuderen. Nog gedeeltelijk gekleed in traditionele donkerblauwe mao-pakken, hebben ze geen hoge verwachtingen als het over een nieuwe baan gaat. 'Als ik bij een ander bedrijf ga werken, verlies ik mijn pensioen. Bovendien moet ik het zelf betalen als ik ziek word en naar de dokter moet. Ook zal de huur fors omhoog gaan', geeft elektricien Li na enig aandringen aan waarom hij niet ergens anders wil gaan werken. Hij is twee maanden geleden naar huis gestuurd en op wachtgeld gezet. Een jaar lang krijgt hij elke maand 150 yuan (nog geen 700 frank of nog geen 40 gulden) uitbetaald. Daarna moet hij zelf voor een inkomen weten te zorgen. 'Hoe? Geen idee', haalt hij onverschillig zijn schouders op.

Het zwijgen van de anderen is veelzeggend. De 'ijzeren rijstkom'-mentaliteit is nog lang niet uitgeroeid in het traditionele industriegebied. Onderzoek heeft uitgewezen dat arbeiders in de staatssector er in meerderheid de voorkeur aan geven rond te komen van een wachtgeldje dat hooguit 200 yuan oftewel 900 frank (vijf tientjes) in de maand bedraagt. Ook al hebben ze dan geen werk, ze genieten in ieder geval nog de sociale bescherming van hun werkgever en ze koesteren de hoop dat hun oude baas voor een andere baan zal zorgen.

Verloren generatie

'De fabriek' is voor China's verloren generatie de enige zekerheid in het leven waarin ze om te beginnen al niet zijn opgevoed tot initiatiefrijke burgers. De Staat heeft hen vroeger een baan voor het leven toegewezen zonder dat ze zelf hebben kunnen kiezen. Tot het begin van de jaren negentig hebben ze er nooit over na hoeven denken wat ze zouden moeten doen als ze ooit op straat zouden komen te staan. Daarbovenop moeten ze nu op de arbeidsmarkt ook nog concurreren met de jonge schoolverlaters die beter zijn opgeleid en meer risico durven lopen omdat ze nooit de permanente bestaanszekerheid hebben gekend.

De Chinese regering die voor een schier onmogelijke opgave staat onmiddellijk miljoenen nieuwe banen te creëren, denkt het wondermiddel te hebben gevonden in het ontwikkelen van de dienstensector. Vooral door het stimuleren van handel en toerisme moeten massa's mensen aan werk worden geholpen. In Shenyang, de hoofdstad van Liaoning die 6,7 miljoen inwoners telt en waar op een plein nog een enorm standbeeld van Mao Zedong prijkt, is onder meer gekozen voor het opzetten van tientallen zogeheten 'bazaars'. Het zijn blijvende groothandelsmarkten op een gigantische schaal waar voornamelijk winkeliers en marktkooplui hun voorraden inslaan. De markt is omzoomd met kleine kraampjes waar drank en eten wordt verkocht. Ook dat zijn nieuw geschapen banen.

Mevrouw Zhang (35) staat voor een afgeladen kraam met speelgoed prijzen te noteren. Ze doet haar wekelijkse inkoopronde op Shenyang's grootste bazaar 'Wu Ai' waar twintigduizend handelaren ingeschreven staan. Vorig jaar kreeg ze haar ontslag als boekhoudster bij een chemisch bedrijf. De 10.000 yuan (2.500 gulden) die ze van de overheid kreeg als ze het staatsbedrijf vaarwel zou zeggen, heeft ze grotendeels geïnvesteerd in een winkeltje. Ze verkoopt schrijfwaren, speelgoed en kleine cadeautjes. 'Als ik niet voor de keuze gesteld zou zijn, zouden mijn talenten als zakenvrouw voor altijd begraven zijn gebleven', vertelt ze opgewekt. 'Voor mijn ontslag maakte het niet uit hoeveel werk ik verzetten en of ik het goed deed of niet. Nu werk ik voor mezelf en moet het resultaat goed zijn anders kom ik zonder inkomen op straat te staan', aldus de energieke Zhang die zich als herboren zegt te voelen.

Het is niet te beoordelen hoeveel van de miljoenen ontslagen werknemers uit de staatssector zich even senang voelen als mevrouw Zhang. Van buiten af bezien, lijkt het onmogelijk miljoenen mijnwerkers en fabrieksarbeiders die tientallen jaren zwaar, ruw en vuil werk hebben verzet, om te scholen tot bijvoorbeeld handelaren, restauranthouders, obers, koks, kappers of taxichauffeurs. Dan bestaat ook nog het probleem dat als onderdeel van de modernisering van de staatsindustrie de mentaliteit van de resterende arbeiders en managers zal moeten worden aangepast aan de kapitalistische productiemethoden. Hoe het resultaat van de herstructurering uiteindelijk ook zal uitpakken, vast staat dat de Chinese arbeiders zelf ook in de jaren negentig weinig aan hun eigen lot hebben kunnen veranderen. Of zoals een staalarbeider van Angang het verwoordt: 'In de handen van onze leiders zijn we als een schroef: soms worden we aangedraaid en soms worden we losgedraaid.'